

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

**КОНСТИТУЦИЈАВИЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ,
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФУҚАРОЛИГИНИ ТИКЛАШГА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	8
2. УМИДУЛЛАЕВ Қахрамон Усманович ИЖРО ЭТУВЧИ ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШДА ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОҚИНИ ТАЪМИНЛАШ – ДАВР ТАЛАБИ	14
3. ХОЛМЎМИНОВ Жуманазар Тоштемирович СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ВА МУҲОФАЗА ҚИЛИШГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	20
4. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна “ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАР” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ “СУБЪЕКТИВ ҲУҚУҚЛАР” БИЛАН НИСБАТИ	31

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

5. БОЛТАЕВ Мансуржон Сотиволдиевич ИХТИЁРИЙ ТИББИЙ СУҒУРТА ШАРТНОМАСИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	37
6. КАЛАНДАРОВА Маликаҳон Пирназаровна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИДА СМАРТ-КОНТРАКТЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ДОКТРИНАЛ КОНЦЕПЦИЯСИ	45
7. БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР ОРҚАЛИ ИСТЕЪМОЛЧИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШГА НИСБАТАН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ҲУҚУҚНИ АНИҚЛАШ	51

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

8. ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович ЎЗБЕКИСТОНДА МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИГА ОИД МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР	59
--	----

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

9. ИБРОҲИМОВА Зулхумор Солиҳ қизи ОИЛАГА ҚАРШИ АЙРИМ ЖИНОЯТЛАРНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ МОТИВИДАГИ “ПАСТ НИЯТ” ТУШУНЧАСИ	65
10. РАХИМХЎЖАЕВ Рустам Нишонхўжаевич ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	71
11. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич, РОМАДАНОВА Таисия Александровна ТРАСОЛОГИК-МЕХАНОСКОПИК ЭКСПЕРТИЗАЛАРНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ	77
10. АБДУҚОДИРОВА Шахноза Абдуқодир қизи СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ХАТОЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРАТАРАФ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ БЎЙИЧА АЙРИМ ФИКРЛАР	82

12. САИДОВА Лола Абдувахидовна МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ДОСТИЖЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВНОПРАВИА И НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА В ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИИ.....	88
13. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич МЕҲНАТГА МАЖБУРЛАШ: “МАЖБУРИЙ МЕҲНАТ” ВА “ЗЎРАКИ МЕҲНАТ” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ СТАНДАРТЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ	93
14. МАХАМАТОВ Махмуд Махаматаминович ИШ ВАҚТИ ВА ҲАҚ ТЎЛАНДИГАН ТАЪТИЛЛАРГА ОИД ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИККА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯСИ.....	102
15.МИРХАМИДОВА Маҳиннора Нуруллаевна ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ФОРС КЎРФАЗИ МИНТАҚАСИДАГИ АРАБ ДАВЛАТЛАРИ БИЛАН ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	108

ХУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ЮНУСОВ Ҳайдарали Муратович ЮРИДИК ХИЗМАТ ВА КАСБИЙ ФАОЛИЯТ: МЕҲНАТ БОЗОРИДАГИ ИМКОНИЯТЛАР, ЮРИДИК ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА АДВОКАТЛИК ЛИЦЕНЗИЯСИ (АҚШ ТАЖРИБАСИ)	115
16. САЪДУЛЛАЕВ Алишер Зафар ўғли, ЗАЙНОБИДДИНОВА Фарангиз Бахтиёр қизи ЁШЛАРНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ: ХОРИЖИЙ АМАЛИЁТ ВА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР	121
15. ЮСУПОВ Жамшид Бахтиярович ЎЗБЕКИСТОНДА ЭЛЕКТРОН ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ЎТИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	131

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна

Тошкент давлат юридик университети
“Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари” кафедраси катта ўқитувчиси
E-mail: f.miruktamova@tsul.uz

“ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАР” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ “СУБЪЕКТИВ ҲУҚУҚЛАР” БИЛАН НИСБАТИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): МИРУКТАМОВА Ф.Л. “Қонуний манфаатлар” тушунчаси ва унинг “субъектив ҳуқуқлар” билан нисбати // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2021) Б. 31-36

 3 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-3-4>

АННОТАЦИЯ

Муаллиф қонунчиликда аънавий равишда инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари билан бир қаторда қўлланиладиган “қонуний манфаатлар” тушунчаси ва хусусиятларини ўрганган. “Қонуний манфаатлар” ҳуқуқий категориясининг мазмуни ва моҳияти таҳлил қилиниб, унинг “субъектив ҳуқуқлар” билан ўзаро нисбати тадқиқ қилинган. Мақолада муаллиф томонидан олимларнинг турли хил ёндашувларини ўрганиш асосида бир қатор назарий хулосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: манфаат, қонуний манфаатлар, ҳуқуқий манфаатлар, юридик ҳуқуқ, субъектив ҳуқуқ.

МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна

Старший преподаватель кафедры «Международное право и права человека»
Ташкентского государственного юридического университета
E-mail: f.miruktamova@tsul.uz

ПОНЯТИЕ «ЗАКОННЫЕ ИНТЕРЕСЫ» И ЕГО СООТНОШЕНИЕ С СУБЪЕКТИВНЫМИ ПРАВАМИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются понятие и особенности “законные интересы”, традиционно используемое в законодательстве наряду с правами, свободами прав человека, раскрываются содержание и сущность юридической категории “законные интересы”. Проанализировано соотношение “законные интересы” с субъективными правами прав человека человека. На основе изучения различных подходов ученых, автором разработаны ряд теоретических выводов.

Ключевые слова: интерес, законные интересы, правовые интересы, юридическое право, субъективное право.

MIRUKTAMOVA Feruza

Senior lecturer of Department of International law and human rights of
Tashkent state university of law
E-mail: f.miruktamova@tsul.uz

THE CONCEPT OF “LEGAL INTERESTS” AND ITS RELATION TO SUBJECTIVE RIGHTS

ANNOTATION

This article examines the concept and features of “legal interests”, traditionally used in legislation along with human rights and freedoms, reveals the content and essence of this legal category. The author analyzes the correlation of “legal interests” with subjective human rights, and based on the study of various approaches of scientists, a number of theoretical conclusions developed.

Keywords: interests, legal interests, legal law, subjective rights.

Фуқароларнинг “ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари” ибораси одатда доим бирга қўлланиладиган, бироқ бир-биридан фарқ қилувчи “ҳуқуқий моҳият”га эга бўлган икки турдаги ҳуқуқий институтни англатади. “Қонуний манфаатлар” атамаси илмий, ўқув ва юридик адабиётларда кўп қўлланиладиган тушунча бўлиб, бир қатор қонунчилик ҳужжатларида ҳам ўз аксини топган. “Қонуний манфаатлар” қонунчиликда аъна сифатида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари билан бирга қўлланилувчи атама бўлишига қарамадан, ҳозирга қадар бирор қонунчилик ҳужжатида унинг таърифи берилмаган.

Миллий қонунчилик ҳужжатларида “қонуний манфаатлар”, “қонун билан қўриқланадиган манфаатлар” ҳуқуқий категорияси бир неча бор қўлланилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида 4 марта [1], “Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги қонунда 14 марта [2], “Ноғиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонунда 5 марта [3] ва бошқа ҳужжатларда ўз аксини топган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддаси “Фуқаролар ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқлари ва эркинликларига путур етказмасликлари шарт”лиги белгилайди.

“Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги қонуннинг 4-моддасида, боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш масаласи бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Оила Кодекси боланинг ўз ҳуқуқи ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқига эғалигини кафолатлайди [4].

Ҳуқуқ назариясидан маълумки, “ҳуқуқ” мураккаб, серқирра ва кўп маъноли ҳодиса бўлиб, юридик адабиётларда ҳуқуқ тушунчасини таърифлашга нисбатан ягона ёндашув мавжуд эмас. Ҳуқуқ таърифларининг кўплигига ижобий ҳодиса сифатида қараш керак, чунки у ҳуқуққа асрлар оша назар ташлаш, уни нафақат турғун ҳолатда, балки (динамикада) ривожланиш ҳолатида ҳам кўриш имконини беради. Бироқ, бу ҳодиса камчиликлардан ҳам холи эмас. Асосий камчилик таърифлардаги фарқлар туғдирадиган қийинчиликлар, ҳуқуқни билиш ва ундан амалда фойдаланишда ягона, изчил жараённинг йўқлиги билан боғлиқ [5, б. 185].

Субъектив ҳуқуқ – ҳуқуқий муносабат иштирокчиларининг тегишли ҳуқуқ нормасига асосан унда назарда тутилган ҳаракатни содир қилишга ҳақли эканини ёки уларнинг маълум ҳаракатларнинг амалга оширилишини талаб қилиш ваколатини билдиради. Субъектив ҳуқуқ қонун билан бериладиган ва давлат томонидан муҳофазаланадиган ҳуқ – атворнинг мумкин бўлган (руҳсат этилган) чегараси, кўлами бўлиб, у асосан шахснинг имконияти сифатида баҳоланади ва унинг қонуний манфаатларини қондиришга хизмат қилади.

Субъектив ҳуқуқ – бу субъектнинг содир этиши мумкин бўлган хатти-ҳаракати тури ва ўлчовидир. Субъектив ҳуқуқнинг мазмунини акс эттирувчи жиҳат ҳуқуқий ваколат ҳисобланиб, у уч хил бўлади: *ўз хатти-ҳаракатларини амалга ошириш юзасидан бўлган ҳуқуқий ваколатлар; ўзгаларнинг хатти-ҳаракатига бўлган ҳуқуқий ваколат; талаб тарзидаги ҳуқуқий ваколат.*

Агар субъектив ҳуқуқ ўзга шахс ёки ташкилот томонидан бузилса, ҳуқуқий ваколат эгасида бузилган ҳуқуқини муҳофаза этилишини талаб қилиб, мурожаат этиш имконияти пайдо бўлади. Мазкур вазиятда давлатнинг ҳуқуқни қўриқлаш фаолияти намоён бўлади.

Ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари манфаатлари ҳар доим ҳам субъектив ҳуқуқ кўринишида таъминланмайди. Фуқароларнинг “ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари”, “қонун билан қўриқланадиган манфаатлари” ҳақида гап кетганда, ҳар бири алоҳида ҳуқуқий мазмунга эга бўлган икки ўзига хос ҳуқуқий институт ҳақида гап боради. “Қонуний манфаатлар” субъектив ҳуқуқлар қаторида ҳуқуқий муҳофаза ва ҳимоянинг мустақил объекти бўлиб ҳисобланади.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида ҳуқуқ тушунчасига икки хил изоҳ берилади, биринчиси, давлат ҳокимияти томонидан белгиланадиган ва қўриқланадиган, жамиятда кишиларнинг ўзаро муносабатларини тартибга соладиган қонун-қоидалар, меъёрлар мажмуи бўлса, иккинчиси, кимсага бирор иш-ҳаракат қилиш учун берилган, давлат қонунлари ёки бошқа хил қонун-қарорлар билан мустаҳкамланган, кафолатланган имконият, эрк, ихтиёрдир [6, б. 568]. “Манфаат” сўзи моддий, маънавий, жисмоний ва бошқа жиҳатдан кўриладиган фойда, наф дея таърифланган. “Қонуний” сўзига қонун билан белгиланган, қонунда кўрсатилган, қонун билан тасдиқланган дея таъриф берилган.

Ўзбекистон Республикаси юридик энциклопедиясида (Р.Мухитдинов ва б.) инсон ҳуқуқлари деганда, инсоннинг давлатга муносабати бўйича ҳуқуқий мақомини, унинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маданий ва экологик соҳалардаги имконият ва даъволарини ифодаловчи тушунча сифатида қаралади [7, б. 215].

“Қонуний манфаат” категорияси замонавий жамият ҳуқуқий тизимининг ўзига хос феномени бўлиб ҳисобланади. Амалдаги қонунчилик ҳужжатларида “ҳуқуқ ва қонуний манфаатлар” тушунчаси биргаликда ва кенг фойдаланилади, бироқ ҳар иккиси алоҳида ҳуқуқий ҳодисани англатади. Ҳуқуқий фанда мазкур икки тушунчалар нисбати бўйича ҳанузгача бир ечимга келинмаган, “қонуний манфаат” категориясининг моҳияти, ҳуқуқий таърифини топгани йўқ.

Илмий адабиётларда “қонуний манфаат”га берилган таърифларда охир-оқибат икки хил ёндашув мавжуд: биринчиси, уни ҳуқуққа зид бўлмаган ижтимоий манфаатлар сифатида кўрса, иккинчиси, субъектив ҳуқуқлар қаторида ҳуқуқий воситалар сифатида кўрилади.

Одатда ҳуқуқ ҳаётда ижтимоий муносабатлар ва манфаатлар динамикаси тезлигидан “орқада юради”, шу сабабли қонун чиқарувчи ўз вақтида шу турдаги ижтимоий имкониятлар ва манфаатларни “тан олишга” (қонунан мустаҳкамлашга) ҳар доим ҳам улгурмайди. Шу орқали, манфаатлар “қонунчилик материя”га киришга йўл ҳозирлашади, субъектив ва объектив ҳуқуқ билан тан олиниши учун пайт пойлаб, давлат томонидан “ҳуқуқий ҳимояга олинишига”, “кафолатланишга” бўлган ҳуқуқини илгари суришади”.

Демак, “манфаатлар қонуний бўлиб ҳисобланади, қачонки шахснинг конкрет субъектив ҳуқуқи билан таъминланмаган бўлсада, бироқ ҳуқуқ билан муҳофаза остига олинган”да.

Субъектив ҳуқуқдан фарқли ўлароқ, қонуний манфаат бировнинг қонуний мажбуриятига тўғри келмаслиги, қонуний манфаатлар ҳуқуқий тартибга солиш механизмидаги иккинчи даражали ролни таъкидламаслиги керак ва таъкидлай олмайди. У субъектив ҳуқуқ, шахснинг ҳуқуқий ҳолати, қонунда мавжуд бўлган имтиёз, чеклов ва бошқалар каби ҳуқуқий тартибга солиш механизмининг муҳим “қисми” ҳамдир. Ушбу “қисм”ларсиз фуқароларнинг субъектив, ажралмас конституциявий ҳуқуқларига таяниб, айнан ўша қонуний манфаатлар тўпламини қондириш учун фаолият кўрсатадиган, давлат учун зарур бўлган фуқаролик жамияти мавжуд бўлиши мумкин эмас.

“Қонуний манфаатлар” категорияси хорижий давлатлар Конституциялари ва қонунчилик ҳужжатларида ҳам қўлланилган. Биринчилардан бўлиб “қонуний манфаатлар” атамаси Венгрия Конституциясида ўз аксини топди (28-модда) [8]. Шунингдек, уни Италия Республикаси Конституцияси (113-модда) [9], Болгария Республикаси Конституцияси (41, 56, 57, 58, 117 ва 134-моддалари) [10], Куба Республикаси Конституцияси (92-модда) [11], Малайзия Конституцияси (153-модда)да [12] ҳам кўриш мумкин.

МДҲ давлатлари орасида Россия [13], Қозоғистон [14], Қирғизистон [15], Беларусь [16] Конституцияларида ҳам “қонуний манфаат” атамаси қўлланилган.

БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясида [17] “боланинг энг устун манфаатлари” тушунчаси илк бора қўлланилган. Мазкур концепция ҳозирги кунга қадар турлича талқин қилинсада, бироқ бутун дунё давлатлари томонидан бола ҳуқуқларини таъминлашда кенг эътироф этилган ва тан олинган стандарт бўлиб қолмоқда [18].

Қатор илмий адабиётларда “қонуний манфаат” тушунчасига турлича, хусусан, “қонунда акс

этирилган манфаатлар”, “юримдик ҳуқуқ ва мажбуриятларда тўғридан-тўғри ўз аксини топмаган, бироқ давлат томонидан ҳуқуқий ҳимояга олинган”, дея таъриф берилади.

Олимлар бу борада турли фикрларни баён қилишган. Ю.П.Конопченко фикрига кўра, адабиётда 3 турдаги ҳуқуқий муносабатлар назарияси мавжуд:

формал-ҳуқуқий, яъни унга кўра ҳуқуқий муносабатлар мазмунан фақат формал-ҳуқуқий конструкциялардан иборат бўлади (субъектив ҳуқуқ ва мажбуриятлар);

ижтимоий-муносабатлар мазмуни юримдик ҳаракатлар билан боғлиқ ҳолда ўрганилади (юримдик ҳулқ-атвор);

ижтимоий-ҳуқуқий, бунда ҳуқуқий муносабатларнинг моддий мазмуни (ижтимоий муносабатлар иштирокчиларининг аниқ хатти-ҳаракати) ва ҳуқуқий мазмуни (субъектив ҳуқуқ ва мажбуриятларни) фарқланади [19].

Ижтимоий назария вакиллари “қонуний манфаатлар” деганда, субъектив ҳуқуқларда санаб ўтилмаган, давлат томонидан субъектив ҳуқуқлар сифатида қафолатланмаган “манфаатлар”ни тушунишади. Қонуний манфаатлар ҳуқуққа зид бўлмаган ҳақиқий ижтимоий манфаатлар бўлиб, у ёки бу тарзда давлат томонидан ҳимоя қилинишини тушунишади.

Ижтимоий-ҳуқуқий назария вакиллари, хусусан, Н.И. Матузов фикрига кўра, “ҳуқуқий тизимда йўл қўйилган (рухсат берилган) хатти-ҳаракат доираси шахсларнинг барча турдаги қилмишларини қамраб олмаган субъектив ҳуқуқларнинг амалдаги ҳаракат соҳасидан кенг” бўлиб ҳисобланади [20]. С.Н. Сабикенов эса қонун чиқарувчи томонидан ижтимоий аҳамиятга эга бўлган шахснинг бир қатор манфаатлари фуқароларнинг субъектив ҳуқуқлари доирасидан четда қолишини таъкидлайди [21].

Р.Е.Гукасян фикрига кўра, тор маънода қонуний манфаат бу, субъектив моддий ҳуқуқ эгаларига тақдим этиш орқали эмас, балки суд ёки ҳимоянинг бошқа ҳуқуқий шаклига мурожаат қилиш ҳуқуқи орқали қонун билан ҳимоя остига олинган ижтимоий эҳтиёждир [19].

Формал-ҳуқуқий назария вакиллари “қонуний манфаатлар”ни ҳуқуқий ёки махсус-юримдик воситалар сифатида талқин қилади. Бунда қонуний манфаат ва ҳақиқий (ижтимоий) манфаат тушунчалари ўртасидаги чегаралар аниқланади. Н.В.Витрук фикрича, “қонуний манфаат, юримдик ҳуқуқ сингари, шахснинг турли ижтимоий енгиллик, имтиёз, имкониятлардан фойдаланиш имконияти бўлиб ҳисобланади. Бу имкониятлар қонуний манфаатлар эгаларининг ваколатларида ўзига хос тарзда, яъни масъул шахслар, орган ва муассасалардан муайян ҳулқ-атворни талаб қилиш, ваколатли давлат органлари ва жамоат ташкилотларига ҳимоя учун мурожаат қилишдаакс этади.

Шу ўринда, фикримизча, ижтимоий-ҳуқуқий назария вакилларининг қуйидаги фикрлари қонуний манфаатлар мазмунини тўғри ифода этишини кўриш мумкин, яъни қонуний манфаатлар бу, ижтимоий эҳтиёжлар бўлиб, улар давлат ҳимояси остида бўлади, улар қонуний манфаатлар эгаларига субъектив ҳуқуқ сифатида эмас, балки унинг ҳимояси учун судга ёки ҳуқуқий ҳимоянинг бошқа шаклига мурожаат қилиш орқали давлат ҳимояси остига олинган ижтимоий эҳтиёжларни аниқлатади.

Қонуний манфаатлар ўзининг моддий ва ҳуқуқий мазмунига эга бўлиб, уларни фарқлаш зарур. Биринчи ҳолатда, моддий мазмун остида қонуний манфаат эгаларининг ҳуқуққа зид бўлмаган ижтимоий манфаатлари тушунилса, қонуний манфаатнинг ҳуқуқий мазмуни деганда, қонуний манфаат эгаларининг тақиқланмаган, йўл қўйиладиган ҳулқ-атвори чегараси тушунилади.

Давлат, мансабдор шахс ва фуқаролар инсонларнинг ҳуқуқларига риоя қилишга тўғридан-тўғри мажбур бўлсалар, қонуний манфаатлар эса эгаси учун муҳим бўлган енгиллик, фаровонликдан фойдаланишга бўлган хоҳиш (интилиши) бўлиб ҳисобланади. Мисол учун, маҳкумларнинг муддатидан олдин шартли озод этилиши, яшаш жойи бўйича жазони ўташига бўлган интилиши.

Кўпгина олимлар қонунда акс этган ҳолатдагина манфаатлар “қонуний” бўлади дея ҳисоблашади. Мисол учун, юримдик фанлар номзоди Н.Кийко фикрича [23], қонуний манфаатлар албатта қонунда акс этган хоҳиш, интилишни ифодалаши лозим.

Фикримизча, айрим олимларнинг қонунда назарда тутилган манфаатларгина қонуний манфаатлар сирасига киради, деган фикри қонуний манфаатлар мазмунини тор доирада тушунишга олиб келади, зеро қонунда келтирилган манфаатлар доираси шахснинг манфаатлари тўлиқ ҳажмидан тор бўлиб, айнан шу манфаатлар реализацияси ҳуқуқ ва қонун билан қўриқланганда, қўллаб-қувватланганда, рағбатлантирилганда, йўл қўйилганда, қонуний бўлиб ҳисобланади.

Таъкидлаш лозимки, давлат ўзининг ваколатли субъектлари орқали ҳар доим қонуний манфаатларни қондиришга, уларни бажаришга мажбур бўлмайди. Мисол учун, озодликдан маҳрум қилинган бола ижобий тавсифномага эга бўлганда, муддатининг тегишли қисмини ўтаб бўлгандан

кейин ахлоқ тузатиш муассасадан шартли муддатидан олдин озодликка чиқиши мумкин. Бирок, барча формал, ўрнатилган шартларга риоя қилинган тақдирда ҳам, ижро муассаса маъмурияти ёки суд маҳкумнинг бундай хоҳишини (благо) амалга оширмаслиги мумкин, лекин суд ёки ижро муассасанинг бундай ҳаракати қонунинг бузилиши сифатида баҳолалиши мумкин эмас. Айнан шу хусусиятларга кўра, таъминланиши лозим бўлган “ҳуқуқ” ва маълум бир шартларга риоя қилинган ҳолда ҳам амалга оширилиши ҳар доим мажбурий бўлмаган “қонуний манфаатлар”ни фарқлаш мумкин.

Қонуний манфаатлар ва субъектив ҳуқуқлар ўзаро бир-бирини тўлдиради ва кўп ҳолларда бир-бирига боғлиқ бўлади. Субъектив ҳуқуқлар қатор ҳолларда қонуний манфаатларнинг реализацияси натижасида пайдо бўлади.

Субъектив ҳуқуқлар сингари, қонуний манфаатлар ҳам ўзининг моҳияти ва табиатидан келиб чиқиб, ҳатти-ҳаракат чегарасини, кўламини белгилайди. Яъни, бир ҳуқуқни амалга ошириш ўзгаларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилмаслиги лозимлигини назарда тутди.

Юқоридагилардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, ҳар иккала категория - “субъектив ҳуқуқ” ва “қонуний манфаатлар” давлат томонидан тан олинади ва ҳимоя қилинади. Табиийки, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларнинг ҳимояланганлик даражаси бир хил эмас, аммо мазкур ҳуқуқий феноменлар ҳуқуқий тартибга солиш механизми ва шахс ҳуқуқий мақомининг ажралмас қисми бўлиб ҳисобланади. Иккала тушунча қонунга, амалдаги ҳуқуққа асосланади, ҳуқуққа зид элемент, истакларни назарда тутиши мумкин эмас. “Субъектив ҳуқуқлар” ва “қонуний манфаатлар” ўртасидаги асосий фарқ уларга турлича ҳуқуқий “руҳсат берилишида” ифодаланади.

“Қонуний манфаатлар” “мулкӣ” ва “номулкӣ” бўлишидан қатъий назар, амалга ошириш учун тенг имкониятларга эга ҳамда тенг равишда ҳимоя этилади. “Қонуний манфаатлар”нинг қуйидаги ўзига хос хусусиятларини санаш мумкин:

1. Қонунда келтирилган манфаатлар доираси шахс манфаатлари тўлиқ ҳажмидан тор бўлиб, айнан шу манфаатлар реализацияси ҳуқуқ ва қонун билан қўриқланганда, қўллаб-қувватланганда, рағбатлантирилганда, йўл қўйилганда, қонуний бўлиб ҳисобланади;

2. Манфаатлар ҳуқуққа зид бўлмаслиги лозим, акс ҳолда улар “қонуний” деб баҳоланмаслиги мумкин;

3. Ҳуқуқий манфаатлар кўлами қонуний манфаатлар доирасидан кенг бўлиб, ҳуқуқни қонунга нисбатан кенг тушунишдан келиб чиқади. Чунки, табиий ҳуқуқ назариясига кўра, ҳар қандай қонун ҳам ҳуқуқий бўлмаслиги мумкин, деган хулосага келиш мумкин.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // <https://lex.uz/docs/35869?twolang=true>.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни // <https://www.lex.uz/acts/1297315>.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни // <https://lex.uz/docs/5049511>.
4. ИШАНХАНОВА Г.А. Защита прав ребенка в международном праве и национальном законодательстве // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2020), С.144-152. // <https://juristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/98>.
5. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Дарслик / Х.Т.Одилқориев, И.Т.Тулътеев ва бошқ.; проф. Х.Т.Одилқориев таҳрири остида. – Тошкент.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2009. – 185 б.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси. Алишер Навоий номидаги тил ва адабиёт институти. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 568-б.
7. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. Р.А.Мухитдинов ва б.; масъул муҳаррир Н.Тойчиев. – Адолат, 2009. – 215 б.
8. Hungary’s Constitution of 2011 with Amendments through 2013 // https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013.pdf?lang=en
9. Constitution of the Italian Republic // https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
10. Bulgaria’s Constitution of 1991 with Amendments through 2007 // https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007.pdf?lang=en

11. Cuba's Constitution of 2019 // https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019.pdf?lang=en
12. Malaysia's Constitution of 1957 with Amendments through 2007 // https://www.constituteproject.org/constitution/Malaysia_2007.pdf?lang=en
13. Конституция Российской Федерации // <http://kremlin.ru/acts/constitution>
14. Конституция Республика Казахстан // https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
15. Конституция Кыргызской Республики // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112215>
16. Конституция Республики Беларусь // <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>
17. Конвенция ООН о правах ребенка от от 20 ноября 1989 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
18. Miruktamova Feruza; Makhamatov Makhmud. "FACTORS OF OCCURRENCE OF CHILDREN AT RISK AND THEIR PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS". *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7, 2, 2020, 1688-1696.
19. Конопченко Юлия Петровна Понятие законного интереса в праве // Общество. Коммуникация. Образование. 2012. №143. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-zakonnogo-interesa-v-prave> (дата обращения: 27.06.2021).
20. Н.И.Матузов. Правовая система и личность [Текст] / Н.И. Матузов. – Саратов: Изд-во Саратов. унта, 1987. – 292 с.
21. С.Н.Сабикенов. Вопросы дальнейшего совершенствования правовой охраны интересов личности в свете новой Конституции СССР [Текст] / С.Н. Сабикенов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. – С. 204–208.
22. Кийко Николай Владимирович Соотношение субъективных прав и законных интересов осужденных // Человек: преступление и наказание. 2016. №1 (92). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sootnoshenie-subektivnyh-prav-i-zakonnyh-interesov-osuzhdennyh> (дата обращения: 27.06.2021).